

ALTIN VE DOLAR BUHRANI

G. ÇELEBİCAN

Son on yıl içinde uzun boylu tartışılan «milletlerarası likidite» meselesi iki kısma ayrılabilir: Milletlerarası ticaret ve tediyelerin bugünkü hacmi ile demirperde dışındaki memleketlerin sahip buldukları dış ihtiyatlar arasındaki nisbet kâfi ve tatminkâr addedilebilir mi? Milletlerarası likiditenin dünya ticaretinin gelişme hızına uygun olarak artırılması mümkün müdür? Profesör Triffin, 1960 yılı sonlarında yayınladığı kitabında (1), bu iki soruya cevap aramaktadır.

Dış ihtiyatların dünya ticaret hacmine nisbetle, istenilen seviyede bulunmadığı, bugün hemen hemen tartışmasız kabul olunmaktadır. Nitekim Dr. Triffin de, 1950-57 yılları arasında devletlerin, yıllık ithalât kıymetinin en az % 40'ı kadar dış ihtiyatlara sahip olduklarını belirttikten sonra, 1957 yılı sonunda A.B.D. ile Birleşik Krallık dışındaki hür memleketlerde bu nisbetin ancak % 35 e eriştiğine işaret etmektedir.

Dış ihtiyatların yetersiz bulunuşu, milletlerarası ticaret ve tediyeler ile dış ihtiyatlar hacmi arasındaki bugünkü nisbetin arzu edilen seviyeye çıkarılmasını gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan, «arzu edilen seviyenin» muhafaza edilebilmesi, dış ihtiyatların, dünya ticaretindeki gelişmeye uygun olarak artırılmasını icap ettirmektedir.

Bugünün şartları içinde, dış ihtiyatların artırılması, Sovyetler Birliğinin her yıl dünya piyasasına sürdüğü altının ve hür dünyadaki yıllık altın istihsalinin kullanılmasıyla mümkün olabilir. Di-

(1) R. TRIFFIN : Gold and Dollar Crisis. The Future of Convertibility. Yale University Press, New Haven 1960, xiii + 195, \$ 4.75.

ger bir imkân da, milletlerarası tediyelerde kullanılan çevrilebilir (convertible) yabancı paraların gittikçe artan miktarlarda ihtiyatlara dahil edilmesidir. Birinci imkânın, dış ihtiyatların artmasına önemli derecede yardım etmesi beklenemez. Gerçekten de dünya altın istihsali, ihtiyaca nisbette son derecede azdır. Yıllık altın arzının önemli bir kısmı sanayide kullanılmakta veya fertler tarafından iddihar edilmektedir. Nitekim, 1950-57 yılları arasında A.B.D. dışındaki hür memleketlerin dış ihtiyatlarındaki artışın ancak % 36 sını altın teşkil etmiştir. Keza, 1938'de A.B.D. ile Birleşik Krallık dışındaki memleketlerin elinde bulunan dış ihtiyatların % 82'si altın olduğu halde bu nisbet 1957'de % 45'e düşmüş bulunmaktadır. Şu hale göre, dış ihtiyatların artırılması için kullanılabilir tek yol, dolar ve sterlin gibi dünya ticaretinde kullanılan paraların gittikçe çoğalan miktarlarda ihtiyat olarak tutulmasıdır. Fakat bu imkânın da dünya likiditesini artırmakta yapacağı yardım sınırlıdır. Çünkü hiç bir devlet, parasının başka memleketlerce hudutsuz olarak biriktirilmesine, böylece «sâfi dış ihtiyatlar» durumunun sarsılmasına müsaade edemez. Aksi halde, muayyen bir haddin sonra parası yeter derecede sağlam addedilmeyecek ve daha emin görülen başka bir devlet parasına veya altına kaçış baş gösterecektir. Bunun neticesi, 1931'de İngiltere'yi altın kambiyo standardından ayırılmak zorunda bırakan kaçışta olduğu gibi, deflasyon, devalüasyon ve dış ticaret tahditlerinin dünyaya yayılması olacaktır.

O halde, hem milletlerarası ihtiyatları istenilen seviyeye çıkartmak, hem de milletlerarası tediyeler sisteminin istikrarını muayyen bir veya bir kaç «kilittaşı» millî paraya beslenen itimada bağlı olmaktan kurtarmak için ne yapılmalıdır? Profesör Triffin, soruyu Bretton Woods Konferansı'na sunulan ve «Keynes Planı» (2) olarak tanınan İngiliz teklifini canlandırmak suretiyle cevaplandırmaktadır :

Devletler, ellerinde bulunan dış ihtiyatların muayyen bir kısmını milletlerarası bir müesseseye -Triffin, Milletlerarası Para Fonunun bu maksatla bir milletlerarası merkez bankası haline getirilmesini teklif etmektedir- devretmeli ve kendi mevduat hesapları ile diğer devletlerin hesapları arasında yapılacak aktarmaları hudutsuz olarak kabul etmelidirler. Milletlerarası Para Fonundaki

(2) Proposals for an International Clearing Union, Cmd. 6437, 1943.

mevduat, her bakımdan altına eşit kabul ve farz olunmalıdır. MPF., herhangi bir banka gibi, devletlere keşide hakkı tanımak suretiyle milletlerarası likiditenin istenildiği kadar artmasına imkân verebilecektir. Hudutsuz olarak açılacak kredinin yaratabileceği dünya çapında bir enflasyon tehlikesini bertaraf etmek için Dr. Triffin MPF. nun kredi açma yetkisinin, dış ihtiyatlarda yılda % 3 ilâ 5 (veya önceden tespit edilecek herhangi bir nispet) kadar bir artışa vücut verecek şekilde sınırlandırılmasını yeter görmektedir. Profesör Triffin'e göre, devletlerin, ellerindeki gayri sâfi ihtiyatların % 20 sini MPF. na tevdi etmeleri, milletlerarası tediyelerin yapılmasına yetecektir. Herhangi bir devletin Fon'daki mevduatı bu miktarı aştığı takdirde, karşılığını altın olarak almak hakkı vardır.

Bu sistemin üstün tarafı, dünya dış ihtiyatlar hacminde vuku bulacak her artışı, otomatik olarak MPF. mevduatına tahvil etmesinde; bilhassa ihracatı en fazla olan ve dolayısıyla parası en çok aranan devleti, en büyük tevdiatı yapmak zorunda bırakmasındadır.

Teklif ettiği sistemin son safhası olarak Triffin, devletlerin dış ihtiyat olarak sakladıkları yabancı memleket paralarının tamamını MPF. na yatırmalarını istemektedir. Ancak bu noktada yazar, bir hayli müphem kalmakta ve devletlerin hangi saikle döviz ihtiyatları üzerindeki kayıtsız tasarruf imkânlarından vaz geçeceklerini izah etmemektedir. Devletlerin, bu yoldaki karşılıklı ve iradî feragatleri veya MPF. nun mevduata vereceği yüksek faiz ihtimalleri, kitabın başka kısımlarında verilen izahata uygun düşmektedir.

Dış ihtiyatların bu suretle milletlerarası duruma getirilmesi, milletlerarası likiditenin, dünya ticaretinin gelişme hızına uygun olarak artmasını sağlayacağı gibi, milletlerarası tediyeler sistemini bir veya birkaç «kilittası» paraya istinat etmekten de kurtaracaktır.

Profesör Triffin'in kitabı, yukarda da belirtildiği gibi, dünya likidite meselesine yeni çözüm şekilleri getirmemektedir. Diğer taraftan, yazarın milletlerarası likiditenin yeterliği hakkındaki görüşü fazlaca karamsar addedilebilir. Gerçekten kitapda, dış ihtiyatların çoğalmasının, ancak A.B.D. ile İngiltere'nin kısa vâdeli borçlarının artması halinde mümkün olacağı farz olunmaktadır. Halbuki, kitabın bitirildiği tarihten (1959) bir kaç ay evvel çevrilebilir (convertible) hâle getirilmiş olan belli başlı Avrupa paraları, mil-

letlerarası likiditenin artmasına şüphesiz yardım edebileceklerdir. Önemli Avrupa paralarının çevrilebilirliği (convertibility), altın, dolar ve sterline ilâveten Mark, Belçika Frank'ı ve Hollanda Guilders'i veya Fransız Frank'ının ihtiyat akçesi olarak kullanılmasına yol açabilir. Şüphe yok ki, bu paraların dünya likiditesine yapacakları yardım, ilgili memleketlerin milletlerarası ticaretteki önemleri ile sınırlı olacaktır.

Milletlerarası likiditenin bugünkü durumu, Triffin'in gördüğü kadar endişe verici addedilmese dahi, her hangi bir sebeple itimatın sarsılması halinde, ihtiyat akçesi olarak tutulan muhtelif paralar arasında geniş aktarmalar olacağı, neticede gerek parasından kaçılan memleket ekonomisinin gerekse dünya ticaretinin büyük zarar göreceği muhakkaktır. Ancak, bu tehlikeye işaret ederken yazar, yine fazlaca karamsar görünmektedir. Gerçekten milletlerarası iktisadî işbirliğinin, 1930 yıllarını tekrarlatmayacak kadar ilerlediğini iddia etmek mübalâğa addedilmemelidir. 1960 yılında doların, 1961 de sterlin'in maruz kaldığı büyük spekülâtif baskılar, yurtiçi para siyaseti ve milletlerarasındaki karşılıklı işbirliği ve yardımlaşma yoluyla hafifletilebilmiştir. Dolar ve sterlin'den büyük ölçüde ve devamlı kaçış olmasına rağmen, Triffin'in endişeleri tahakkuk etmemiştir.

Dış ihtiyatların yeterlik derecesini tâyin ederken gözden kaçırılmaması gereken bir nokta, milletlerarası ticaretin tâbi bulunduğu tahdit ve kontrollardır. Milletlerarası ticaret ve tediyeler üzerindeki tahditler şiddetli olduğu nispette, dış ihtiyatlara duyulan ihtiyaç az olur. Dünya ticaretinin gittikçe tahditlerden kurtulduğu göz önüne alınırsa, dış ihtiyatlar ihtiyacının yakın gelecekte daha da büyük olacağı söylenebilir. Bu suretle Profesör Triffin'in teklifi, uzun vâdede kendini şiddetle hissettirecek bir ihtiyaca önceden cevap teşkil etmektedir. Diğer taraftan, milletlerarası iktisadî işbirliğinin daha çok gelişmesini ve dünya çapında bir iktisadî tamamlanma hareketinin başlamasını dileyenlerin, Triffin Plân'ına taraftar olacağı şüphesizdir.